

درس چهارم: (ناهمواری‌های ایران)

درس نامه

- در ایران پراکندگی سکونت‌گاه‌ها در همه جا یکسان نیست و تعداد آن‌ها در مناطق پایکوهی بیش‌تر و جمعیت در آن‌ها متراکم‌تر است.
- بخش اعظم سرزمین ما را نواحی کوهستانی و مرتفع تشکیل می‌دهد که بر تشکیل اجتماعات انسانی، نوع معیشت مردم و حتی بر تاریخ کشور ما تاثیر گذار بوده است.
- آریوبرزن سردار ایرانی با استفاده از تنگه تکاب در ارتفاعات زاگرس در استان خوزستان در برابر حمله اسکندر مقدونی به ایران دفاع کرد.
- در سال‌های پایانی دفاع مقدس، رزمندگان اسلام در منطقه اسلام آباد غرب و کرند غرب (تنگه چهار زبر واقع در استان کرمانشاه) با استفاده از موقعیت کوهستانی و عوارض طبیعی منطقه، عملیات مرصاد را با موفقیت اجرا کردند.
- ناهمواری‌های ایران بیش‌تر طی دوران‌های اول تا سوم زمین‌شناسی پدید آمده است و پیدایش نهایی آن‌ها به اواخر دوران سوم زمین‌شناسی (سنوزوئیک) مربوط است.
- در دوره کواترنر ناهمواری‌های کشور ما شکل نهایی یافته و از آن پس تحت تاثیر عوامل فرسایش (آب‌های روان، یخچال‌ها، اختلاف دما) به همراه عملکرد انسان تغییر شکل داده شده است.

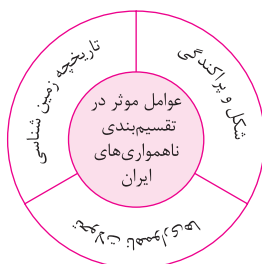
الف) سرزمین‌های کوهستانی که اغلب بیش از ۱۰۰۰ متر از سطح دریاهای آزاد ارتفاع دارند.

تقسیمات ناهمواری‌های ایران

دشت‌های داخلی

پلگه‌های ساحلی

ب) سرزمین‌های پست و ناهموار

منطقه کوهستانی شمال ایران

- الف) منطقه کوهستانی آذربایجان
- ب) منطقه کوهستانی تالش
- ج) منطقه کوهستانی البرز
- د) کوه‌های شمال خراسان

منطقه کوهستانی آذربایجان

- رشته کوه ارسباران (قره‌داغ در شمال منطقه)
- رشته کوه مرزی ایران و ترکیه در شمال و غرب منطقه
- قله‌های آتشفشانی سهند و سبلان
- کوهستان‌های تالش با جهت شمالی- جنوبی، منطقه آذربایجان را از کناره‌های دریای خزر جدا کرده است و شیب عمومی این کوه‌ها به سمت خزر بیش‌تر از منطقه آذربایجان است.

منطقه کوهستانی البرز

- محدوده: از تنگه منجیل در امتداد غربی- شرقی تا کوه‌های شاه کوه در نزدیکی شاهرود و گردنه خوش بیلاق
- دامنه‌های کوه‌ها: به سمت شمال و جنوب

نحوه شکل‌گیری:

۱. کوه‌زایی مواد رسوبی طی میلیون‌ها سال
  ۲. فعالیت آتشفشانی دوره‌کواترنر: قلّه دماوند
- قله‌های مهم: دماوند، علم‌کوه، تخت سلیمان و توجال

عوامل موثر در تاپاباری شکل البرز

گسترش شهرهای پیر رونق اقتصادی مانند تهران و کرج
 احداث جاده‌های ارتباطی
 احداث سدها و هدایت رودخانه‌ها و بهره‌برداری از آنها
 گسترش فعالیت‌های گوناگون کشاورزی
 بهره‌برداری از معادن فراوان این کوه‌ها

کوه‌های شمال خراسان

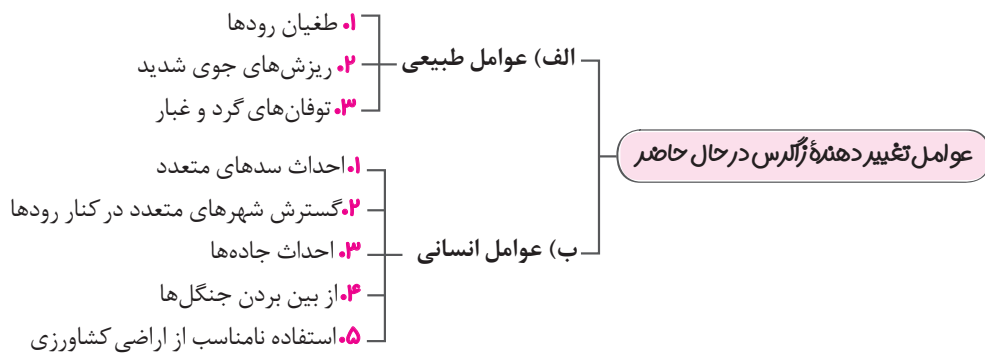
شکل: منظم و موازی در شمال شرقی ایران
 رشته کوه‌های مهم: هزار مسجد، آلاداغ و بینالود (در اطراف نیشابور)

منطقه کوهستان غربی زاگرس

شکل: دیواره‌ای با دره‌های موازی
 جهت: شمال غربی - جنوب شرقی
 محدوده: از مریوان در کردستان تا تنگه هرمز
 نحوه پیدایش: برخورد دو صفحه شبه جزیره عربستان و صفحه اوراسیا

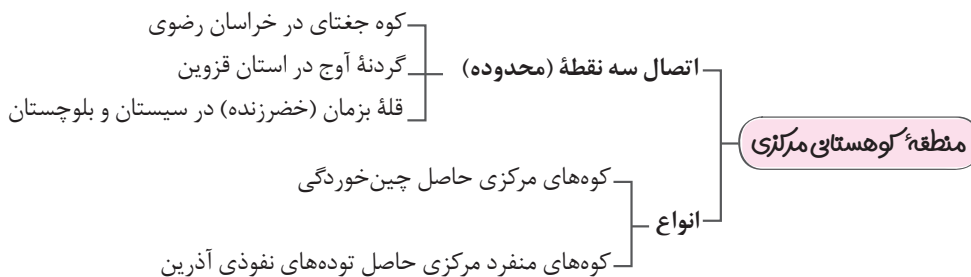
گلبزرگ

یکی از زیباترین و فعال‌ترین پدیده‌های رشته کوه زاگرس، گنبد‌های نمکی است که به شکل تقریباً گنبدی بر اثر عوامل درونی و وزن مخصوص کم‌تر نمک نسبت به رسوبات اطراف خود بالا می‌آید.

گلبزرگ

خوزستان، لرستان و ایلام استان‌های زاگرسی هستند.

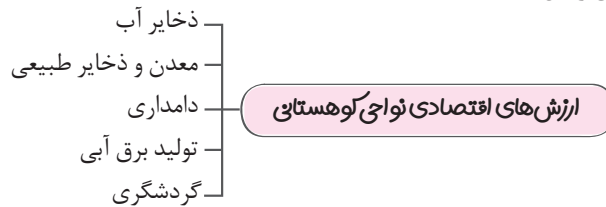
کوه‌های شرقی و جنوب شرقی:

محدوده: جنوب استان سیستان و بلوچستان و اطراف چاله جازموریان در کرمان (منطقه مکران)
 رشته کوه مهم: بشاگرد با ارتفاع نسبتاً کم و فرسوده

در کوه‌های بشاگرد، فرسایش، شکل‌های زیبایی با دره‌ها، چاله‌ها و گودال‌های عمیق ایجاد کرده است که آن‌ها را «ناهمواری‌های مریخی» و «کوه‌های مینیاتوری» هم می‌نامند.

گل‌فشان:

محدوده: استان هرمزگان و جنوب استان سیستان و بلوچستان تا دریای عمان
شکل: گنبدی یا مخروطی به صورت حوضچه‌های مملو از آب و گل
علت پیدایش: خروج گاز یا بخار آب از اعماق زمین

استفاده از قابلیت‌های نواحی کوهستانی باید با در نظر گرفتن اصول محیط زیستی و مطالعات کارشناسانه صورت گیرد.

- تعریف دشت: سرزمین‌های هموار یا نسبتاً همواری که حصار کوهستانی آن را فرا گرفته است.

علل پیدایش دشت‌ها

مثال	چگونگی پیدایش
دشت کاکان در فارس	- ایجاد شدن هنگام چین‌خوردگی در حد فاصل تاقدیس‌ها و در میان ناودیس‌ها
دشت نهاوند در همدان	- به وجود آمدن بر اثر انباشت مواد حاصل از فرسایش در نواحی پست
ماهی دشت در کرمانشاه دشت ارزن در فارس	- حاصل انحلال مواد آهکی و هموار شدن زمین‌ها
دشت لوت	- حاصل گسل خوردگی و فرونشست بخشی از پوسته زمین و فرسایش آبی و بادی

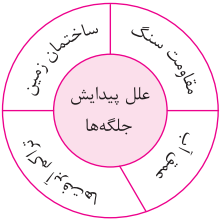

توفان‌ها و بادهای شدید به فرسایش و جابه‌جایی مواد در دشت‌ها مشغول‌اند و تپه‌های ماسه‌ای و دیگر پدیده‌های طبیعی مثل شوره‌زارها، بستر رودها و دشت‌های ریگی را از نظر وسعت و مکان تغییر می‌دهند.

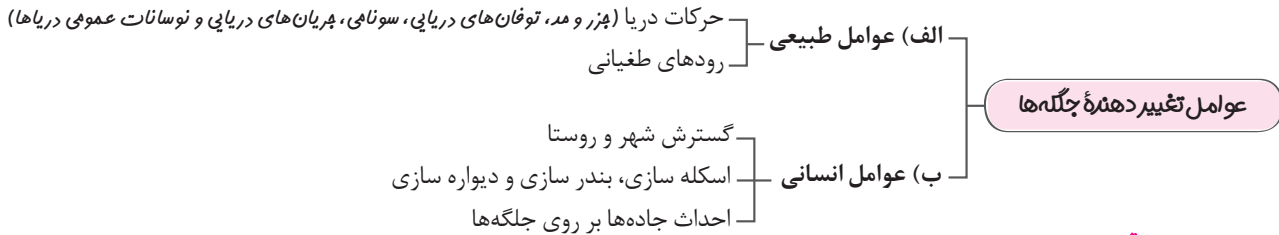
ارزش‌های اقتصادی دشت‌ها:

۱. جاذبه‌های گردشگری
۲. استفاده از انرژی پاک مانند انرژی خورشیدی و باد
۳. گذران اوقات فراغت برای رصد کردن ستارگان، کویرنوردی و برگزاری مسابقات ورزشی
۴. معادن گچ، نمک و مصالح ساختمانی
۵. فعالیت‌های کشاورزی

- تعریف جلگه: سرزمین‌های همواری که از یک طرف به کوه‌ها و از طرف دیگر به دریاها و دریاچه‌ها منتهی می‌شوند.

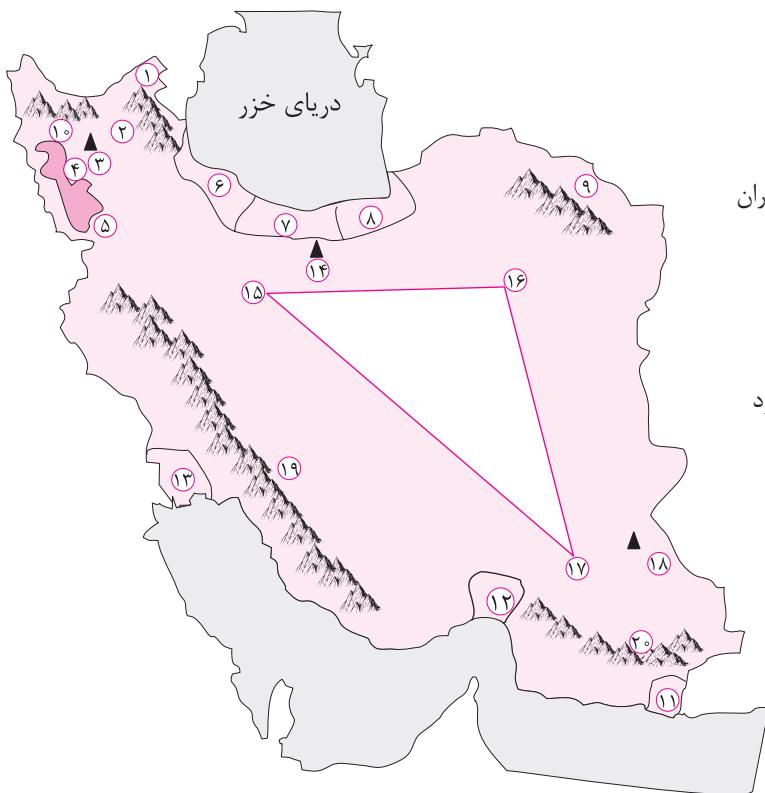

جلگه‌ها به دلیل حاصلخیز بودن خاک، جمعیت زیادی را در خود جای می‌دهد. **کلمه**

ارزش اقتصادی جلگه‌ها:

- بهترین مکان برای کشاورزی
- گذران اوقات فراغت
- ارزش ارتباطی
- منابع طبیعی (نفت و گاز)
- پرورش آبزیان

۱) جلگه مغان	۲) رشته کوه تالش
۳) قله سهند	۴) جلگه تلخه رود
۵) جلگه میاندوآب	۶) جلگه گیلان
۷) جلگه مازندران	۸) جلگه گرگان
۹) رشته کوه بینالود	۱۰) رشته کوه ارسباران
۱۱) جلگه باهوکلان	۱۲) جلگه میناب
۱۳) جلگه خوزستان	۱۴) قله دماوند
۱۵) گردنه آوج	۱۶) کوه جغتای
۱۷) کوه بزمان	۱۸) قله تفتان
۱۹) رشته کوه زاگرس	۲۰) رشته کوه بشاگرد

۱	الف) درست یا نادرست بودن هریک از عبارتهای زیر را مشخص کنید. ۱. یکی از زیباترین و فعال‌ترین پدیده‌های رشته کوه زاگرس، گل‌فشان‌ها هستند. (فرزادگان - کرمان - دی ۱۴۰۱) ۲. تعداد سکونت‌گاه‌های شهری و روستایی در مناطق پایکوهی بیش‌تر و جمعیت آن‌ها متراکم‌تر است. ۳. کوه‌های شمال خراسان به شکل منظم و موازی در شمال شرقی ایران قرار دارند. ۴. گنبدهای نمکی بر اثر عوامل درونی و وزن مخصوص بیش‌تر نمک نسبت به رسوبات اطراف خود بالا می‌آید. درست ☐ نادرست ☐ درست ☐ نادرست ☐ درست ☐ نادرست ☐ درست ☐ نادرست ☐
۱	ب) عبارتهای زیر را کامل کنید. ۵. رشته کوه زاگرس از برخورد صفحهٔ عربستان و ..... به وجود آمده است. ۶. کوه جغتای در ..... قرار دارد. ۷. کوهستان‌های تالش با جهت ..... واقع شده‌اند. ۸. رشته کوه ..... با جهت شمال غربی - جنوبی شرقی کشیده شده است.
۲	پ) هر یک از عبارتهای ستون «الف» با یکی از عبارتهای ستون «ب» ارتباط دارد، آن‌ها را بیاویزید. (توجه: یک مورد اضافی است). <div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: 45%;"> <p style="text-align: center; color: red; font-weight: bold;">(ب)</p> <p>الف) دشت کاکان ☐</p> <p>ب) دشت ارژن ☐</p> <p>پ) دشت مغان ☐</p> <p>ت) دشت نهاوند ☐</p> <p>ث) دشت لوت ☐</p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: 45%;"> <p style="text-align: center; color: red; font-weight: bold;">(الف)</p> <p>۹. بر اثر انباشت مواد حاصل از فرسایش در نواحی پست به وجود آمده‌اند.</p> <p>۱۰. غسل خوردگی و فرونشست بخشی از پوسته زمین موجب شکل‌گیری آن است.</p> <p>۱۱. در هنگام چین خوردگی و در حد فاصل تاقدیس‌ها ایجاد شده‌اند.</p> <p>۱۲. حاصل انحلال مواد آهکی و هموار شده زمین‌ها است.</p> </div> </div>
۱	ت) گزینه صحیح را انتخاب کنید. ۱۳. کدام مورد، از مشخصات منطقهٔ کوهستانی البرز است؟ (۱) امتداد چین خوردگی این منطقه، آذربایجان را از کناره‌های دریای خزر جدا کرده است. (۲) از تنگهٔ منجیل شروع می‌شود و در امتداد طول جغرافیایی تا کوه‌های شاه کوه ادامه دارند. (۳) قله دماوند در این منطقه از طریق فعالیت‌های آتشفشانی در دوران دوم شکل گرفته است. (۴) در جهت شمالی - جنوبی قرار دارد و امتداد شکل‌گیری آن با کوه‌های تالش متفاوت است. ۱۴. کدام مورد با دلایل ناپایداری «دامنهٔ شمالی البرز» مغایرت دارد؟ (۱) شیب زیاد دامنه‌ها (۲) افزایش وزن دامنه‌ها (۳) جریان آب حاصل از بارندگی (۴) حجم زیاد رسوبات فرسایش یافته ۱۵. کدام گزینه با دلیل شکل‌گیری «کوه‌های بشاگرد» مطابقت دارد؟ (۱) تکامل فرسایش بادی و آبی (۲) برخورد خرده صفحات عمان و ایران (۳) عوامل درونی و خروج گاز و بخار آب از اعماق زمین (۴) جابه‌جایی رسوبات رودخانه‌ای و تشکیل شکل‌های جدیدی از ناهمواری در سطح زمین ۱۶. ماهی دشت کرمانشاه از نظر نحوه پیدایش با کدام دشت یکسان است؟ (۱) کاکان (۲) لوت (۳) نهاوند (۴) ارژن
۱	ث) به سوالات زیر پاسخ کوتاه دهید. ۱۷. گل‌فشان‌ها در کدام محدوده واقع شده‌اند؟ ۱۸. بخش اعظم چین خوردگی وسیع رشته کوه البرز حاصل چیست؟ ۱۹. دو مورد از استان‌های زاگرسی را نام ببرید. ۲۰. دو مورد از عوامل پیدایش جلگه‌ها را نام ببرید.